

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ПЕНСІЇ У СОЛІДАРНІЙ СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Здійснено дослідження правових аспектів та механізму визначення розміру пенсії у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування як основи пенсійного забезпечення в Україні. Детально проаналізовано ключові законодавчі акти, що регулюють дану сферу, а також практичні аспекти застосування відповідних норм. Особливу увагу приділено проблемам та викликам, з якими стикається система, зокрема питанням справедливості та адекватності пенсійних виплат. Запропоновано можливі шляхи вдосконалення правового регулювання, які сприятимуть підвищенню адекватності та справедливості формули визначення розміру пенсії, шляхом збільшення питомої ваги страхового стажу в тому числі і понаднормового при обчисленні розміру пенсії.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, пенсія, показник середньої заробітної плати, соціальне забезпечення, розмір пенсії, страховий стаж.

Khomych Ivan. Legal aspects of calculation of the pension in the solidarity system of mandatory state pension insurance in Ukraine

The article investigates the legal aspects and mechanisms for calculation the amount of pensions in the solidary system of mandatory state pension insurance as the basis for pension provision in Ukraine. It thoroughly analyzes key legislative acts regulating this area, as well as practical aspects of applying the relevant norms. Special attention is given to the problems and challenges faced by the system, particularly issues of fairness and adequacy of pension payments. Possible ways to improve legal regulation are proposed, which will contribute to enhancing the adequacy and fairness of the pension calculation formula by increasing the specific weight of insurance experience, including overtime, in calculating the pension amount.

© ХОМИЧ Іван Олександрович – аспірант відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України; ORCID: 0009-0001-0822-2084; e-mail: i0969617874@gmail.com

Key words: *pension provision, mandatory state pension insurance, pension, pension recalculation, average wage index, social security, pension amount, qualifying period.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціального та економічного розвитку України питання ефективності функціонування системи державного пенсійного страхування набуває особливої актуальності. Пенсійне забезпечення є неодмінною складовою соціального захисту населення, спрямованого на забезпечення гідного рівня життя людей похилого віку. На тлі економічних, демографічних та політичних змін у країні важливо постійно аналізувати та оновлювати правові норми, що регулюють цю важливу сферу. Згідно з останніми статистичними даними середній розмір пенсії в Україні становить близько 40% від середньої заробітної плати, що є одним із найнижчих показників у Європі. Таке співвідношення викликає значні занепокоєння щодо справедливості та достатності пенсійних виплат, що ставить перед системою державного пенсійного страхування в Україні серйозні виклики. Система, як солідарна, має вирішити питання балансу між внесками та виплатами, адаптації до демографічних змін, а найголовніше – забезпечення справедливого обчислення розміру пенсій, що безпосередньо впливає на добробут пенсіонерів та сприйняття справедливості в суспільстві. Осмислення правових аспектів визначення розміру пенсії у такій системі набуває не лише теоретичного, а й практичного значення, підкреслюючи необхідність глибокого аналізу та пошуку оптимальних рішень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В юридичній літературі зазначена проблематика частково розглядалася у працях таких учених-юристів як В. М. Андріїв, Н. Б. Болотіна, С. Я. Вавженчук, В. С. Венедіктов, С. В. Венедіктов, С. В. Вишновецька, Т. З. Герасимів, І. В. Зуб, І. П. Жигалкін, М. І. Іншин, В. Л. Костюк, С. С. Лукаш, А. Р. Мацюк, П. Д. Пилипенко, С. В. Попов, С. М. Прилипко, О. І. Процевський, С. М. Синчук, Я. В. Сімутіна, Б. І. Сташків, О. В. Тищенко, Г. А. Трунова, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, М. М. Шумило, Л. П. Шумна, В. І. Щербина, О. М. Ярошенко та ін. Попри вагомий доробок учених у цій сфері треба зазначити, що питання правових аспектів визначення розміру пенсії у солідарній системі державного пенсій-

ного страхування та пошук ефективних інструментів його удосконалення в Україні потребують ґрунтовних подальших досліджень.

Метою статті є всебічний аналіз правових аспектів визначення розміру пенсії у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні. Стаття покликана виявити основні проблеми та недоліки наявного механізму, а також запропонувати конкретні шляхи їх вирішення з метою підвищення ефективності та справедливості пенсійних виплат.

Методологічною основою статті є діалектичний підхід, а також система філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальнонаукових принципів і методів, зокрема принципи об'єктивності, детермінізму, плюралізму та системності; формально-логічний, структурно-функціональний, герменевтичний та інші.

Виклад основного матеріалу. Формування пенсійної системи України було розпочато у 1991 р. із прийняттям Закону України «Про пенсійне забезпечення» від 5.11.1991 № 1788-XII [1]. Відповідно до цього закону пенсія за віком призначалася в розмірі 55 відсотків заробітку. За кожний повний рік роботи понад 25 років чоловікам і 20 років жінкам було передбачене збільшення пенсії на 1 відсоток заробітку. Водночас розмір пенсії за віком не міг перевищувати 75 відсотків, а в деяких окремих випадках – 85 відсотків заробітку. Середньомісячний фактичний заробіток для обчислення пенсій брався (за вибором того, хто звернувся за пенсією) за 24 останніх календарних місяці роботи поспіль перед зверненням за пенсією або за будь-які 60 календарних місяців роботи поспіль протягом усієї трудової діяльності перед зверненням за пенсією, незалежно від наявних перерв у роботі. Максимальний розмір пенсії не міг перевищувати трьох, а для деяких категорій осіб – чотирьох мінімальних пенсій за віком.

У 2004 р. запроваджено в Україні трирівневу пенсійну систему відповідно до міжнародних стандартів і досвіду розвинених країн, оскільки набули чинності два пенсійні закони – Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV [2] та «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. № 1057-IV. Відповідно до прийнятих законів система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів. Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується

на засадах солідарності і субсидування, здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду України. Другий рівень – накопичувальна система. Вона передбачає накопичення коштів застрахованих осіб у накопичувальному фонді на їх особовому рахунку та здійснення подальших пенсійних виплат із цих фондів. Накопичені кошти виплачуються лише особі, якій належить рахунок. Джерелами формування пенсійних виплат є обов'язкові пенсійні внески та інвестиційний дохід [3]. Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення. Джерелами формування пенсійних виплат на цьому рівні пенсійного забезпечення є індивідуальні або корпоративні внески та інвестиційний дохід.

Другий і третій рівні є досить схожими за своєю суттю, адже обидва передбачають накопичення, але відмінність полягає в характері сплати пенсійних внесків. На другому рівні сплата внесків є обов'язковою, а на третьому – сплата має відбуватися добровільно [4].

Солідарна та накопичувальна системи, тобто перші два рівні, становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий і третій рівні, своєю чергою, – систему накопичувального пенсійного забезпечення [5].

Нині в Україні функціонує солідарна пенсійна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальну складову так і не запроваджено, а третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення – розвивається дуже повільно у зв'язку з економічними кризами, низьким рівнем доходів працюючого населення, недовірою до недержавних фінансових установ.

Законом № 1058-IV були запроваджені такі нововведення щодо правового регулювання визначення розміру пенсії: встановлено новий механізм залежності розміру пенсії від тривалості страхового стажу та розміру заробітку, обчислення страхового стажу із введенням коефіцієнта страхового стажу, а також заробітку для нарахування пенсії з урахуванням коефіцієнта заробітної плати; знято

максимальне обмеження розміру пенсій; запроваджено нарахування пенсій на підставі даних системи персоналізованого обліку.

1 жовтня 2011 р. набрав чинності Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8.07.2011 № 3668-VI [6]. Ним встановлено обмеження максимального розміру пенсії, який не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, котрі втратили працездатність.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення пенсій» від 3.10.2017 № 2148-VIII було «осучаснено» пенсії за рахунок однакового для всіх показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії, та знижено коефіцієнт вартості одного року стажу для призначення пенсій з 1,35% до 1% [7].

Незважаючи на певні досягнення у проведених реформаціях, головного вони так і не змогли забезпечити – рівень пенсійного забезпечення громадян-пенсіонерів не наблизився до європейських стандартів, а бюджет Пенсійного фонду України залишився незбалансованим.

Згідно з офіційною інформацією на веб-сайті Пенсійного фонду України станом на 1 квітня 2024 р. в Україні обліковується 10 154 705 пенсіонерів, середній розмір призначеної пенсійної виплати становить 5743,27 грн, при цьому цей показник найнижчий у Тернопільській області та дорівнює 4399,66 грн, а найвищий у м. Києві – 7847,68 гривень. Питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності: пенсію в розмірі до 3000 грн отримують 26,8 %, від 3001 до 4000 грн – 17,3 %, від 4001 до 5000 грн – 18,6 %, від 5001 до 10000 грн – 25,2 %, понад 10000 грн – 12,1 % [8].

Показник середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески та яка відповідно до Закону № 1058-IV враховується для обчислення пенсії, за 2023 р. становить 14308,46 гривень [9]. Отже, виходячи із середнього розміру пенсійної виплати на березень 2024 р. та середньої заробітної плати по Україні за 2023 р. коефіцієнт заміщення заробітної плати в розмірі пенсії становить трохи більше 40 % ($5743,27 / 14308,46 * 100 = 40,13$).

Станом на сьогодні правове регулювання обчислення розміру пенсії у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснюється статтями 25, 27-29, 33, 37, 40, 42 Закону № 1058-IV. В зазначеному Законі передбачені такі види пенсій: за віком, по інвалідності та у зв'язку з втратою годувальника. В даній статті ми детально дослідимо положення законодавства щодо обчислення саме розміру пенсії за віком, адже розмір пенсії по інвалідності та у зв'язку з втратою годувальника – це завжди певний відсоток від розміру пенсії за віком. Тобто пенсія за віком є базовою для обчислення розміру пенсії по інвалідності та у зв'язку з втратою годувальника.

Розмір пенсії за віком в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування обчислюється відповідно до формули, яка міститься в статті 27 Закону № 1058-IV. З першого погляду формула є нескладною і розмір пенсії визначається шляхом множення середньомісячної заробітної плати пенсіонера на коефіцієнт його страхового стажу. Якщо ж зануритися у процес визначення пенсії глибше, то її розрахунок достатньо складний.

На основний розмір пенсії впливають такі показники: коефіцієнт страхового стажу; коефіцієнт заробітної плати (доходу) та середня заробітна плата (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії. Коефіцієнти страхового стажу та заробітної плати – це індивідуальні (персоналізовані) для кожного пенсіонера дані. Середня заробітна плата (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії, – це статистичний показник, однаковий для всіх пенсіонерів. Розрахунок показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески та яка відповідно до Закону № 1058-IV враховується для обчислення пенсії, здійснюється Пенсійним фондом України за інформацією Державної податкової служби України, наданою в порядку міжвідомчого обміну. До зазначеної інформації, зокрема, належать дані звітності страхувальників про заробітну плату (дохід), на яку нараховується єдиний внесок, та середньооблікову чисельність штатних працівників, зайнятих на підприємствах, в установах і організаціях усіх форм власності та у фізичних осіб – підприємців та у осіб, які проводять незалежну професійну діяльність.

Порядок визначення заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії врегульований статтею 40 Закону № 1058-IV, відповідно до частини першої якої враховується заробітна плата (дохід) за весь період страхового стажу, починаючи з 1 липня 2000 р. Як бачимо, пенсія обчислюється з усієї заробітної плати особи за період її участі в загальнообов'язковому державному пенсійному страхування, а не за будь-які 60 календарних місяців чи менший період, як це було визначено Законом України «Про пенсійне забезпечення». Відповідно до чинного порядку за бажанням пенсіонера можна лише додатково врахувати заробітну плату (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу поспіль по 30 червня 2000 р. незалежно від перерв, якщо вона підтверджена первинними документами.

Визначення заробітної плати для обчислення пенсії здійснюється шляхом співставлення (порівняння, співвідношення) офіційної заробітної плати (доходу) застрахованої особи в конкретному місяці зі середньою заробітною платою (доходом) в Україні за цей самий місяць. Таким чином визначається коефіцієнт заробітної плати (доходу) застрахованої особи за кожний місяць страхового стажу. Далі потрібно додати всі коефіцієнти разом та отриману суму поділити на загальну кількість місяців страхового стажу.

Також слід звернути увагу на те, що абзацом третім частини першої статті 40 Закону № 1058-IV передбачено, що з періоду, за який враховується заробітна плата (дохід) для обчислення пенсії, за вибором пенсіонера виключається періоди до 60 календарних місяців, але не більше як 10 % тривалості страхового стажу, коли особа отримувала найнижчу заробітну плату (дохід). На практиці ця процедура називається оптимізацією, і вона призводить до збільшення показника індивідуального коефіцієнта заробітної плати, що в підсумку позитивно позначається на розмірі пенсії, збільшуючи його.

Отриманий показник індивідуального коефіцієнта заробітної плати потрібно помножити на середню заробітну плату (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії. Так ми отримаємо заробітну плату (дохід) для обчислення пенсії.

Відповідно до частини першої статті 25 Закону № 1058-IV для визначення коефіцієнта страхового стажу потрібно суму місяців страхового стажу поділити на 1200 (100 % помножити на 12).

До 1 жовтня 2017 р. кожний рік страхового стажу мав величину оцінки 1,35, а після цієї дати – 1. Це призвело до того, що питома вага страхового стажу в розмірі пенсії суттєво знизилася, і навпаки, зросло «значення» заробітної плати. Тому після цієї дати непоодинокі випадки, коли при наявності у пенсіонера тривалого стажу, наприклад 35 років і більше, але у зв'язку з невисокими доходами впродовж життя такому пенсіонеру може бути призначено мінімальну пенсію, що аж ніяк не відповідає принципу справедливості.

Варто звернути увагу, що як і в Законі України «Про пенсійне забезпечення», так і в Законі № 1058-IV визначено, що коефіцієнт страхового стажу не може перевищувати 0,85. Тобто в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування розмір пенсії за віком не може перевищувати 85 % середньої заробітної плати пенсіонера.

Нижче наведений приклад обчислення основного розміру пенсії за віком відповідно до положень Закону № 1058-IV. При стажі 35 років у чоловіка, якому виповнилося 60 років в 2024 р., пенсія буде розраховуватися наступним чином:

коефіцієнт страхового стажу: $35 \text{ років} \times 12 \text{ місяців} = 420 / (100 \% \times 12) = 0,35$;

якщо у цього чоловіка в середньому з 1 липня 2000 р. по день призначення пенсії заробітна плата була в 1,5 раза вища за середню заробітну плату по Україні, то його коефіцієнт заробітку становитиме 1,5;

заробітна плата (дохід), з якої обчислюється його пенсія, визначена відповідно до статті 40 Закону № 1058-IV, становить 1,5 x 13 559,41 грн (середня заробітна плата (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії, в даному випадку це за 2021-2023 рр.) = 20339,12 гривень;

Отже, розмір пенсії становить: $20339,12 \text{ грн} \times 0,35 = 7118,69 \text{ гривень}$.

Варто зазначити, що з 1 жовтня 2011 р. максимальний розмір пенсії, обчисленої відповідно до Закону № 1058-IV (з урахуван-

ням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. Станом на квітень 2024 р. це 23610 гривень. Водночас Законом також встановлено, що мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу встановлюється в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом (станом на квітень 2024 р. – 2361 грн).

Абзацом другим частини першої статті 28 Закону 1058-IV встановлено, що за кожний повний рік страхового стажу понад 35 років чоловікам і 30 років жінкам пенсія за віком збільшується на 1 відсоток розміру пенсії, обчисленої відповідно до статті 27 цього Закону, але не більш як на 1 відсоток мінімального розміру пенсії за віком, передбаченого абзацом першим цієї частини. Наявний в особи понаднормовий страховий стаж не може бути обмежений.

Що це означає на практиці? Формулювання «але не більш як на 1 відсоток мінімального розміру пенсії за віком, передбаченого абзацом першим цієї частини» призводить до того, що збільшення пенсії за кожний рік понаднормового стажу обмежується розміром прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Варто зазначити, що в частині другій статті 19 Закону України «Про пенсійне забезпечення» містилася така правова норма: «За кожний повний рік роботи понад 25 років чоловікам і 20 років жінкам пенсія збільшується на 1 процент заробітку, але не менш як на 1 процент мінімального розміру пенсії». Якщо порівняти ці дві норми права, то остання більш «вигідна» для пенсіонера, ніж та, що застосовується на сьогоднішній день і закріплена в абзаці другому частини першої статті 28 Закону № 1058-IV. Станом на квітень 2024 р. 1 % від мінімального розміру пенсії за віком дорівнює 23,61 гривні. Тобто якщо особа має 10 років понаднормового стажу, доплата становитиме 236,10 гривень.

На нашу думку, слід збільшити “цінність” (значення) понаднормового стажу в розмірі пенсії. Для цього з абзацу другого частини першої статті 28 Закону № 1058-IV потрібно виключити наступний

текст: «але не більш як на 1 відсоток мінімального розміру пенсії за віком, передбаченого абзацом першим цієї частини» та викласти його в наступній редакції: «За кожний повний рік страхового стажу понад 35 років чоловікам і 30 років жінкам пенсія за віком збільшується на 1 відсоток розміру пенсії, обчисленої відповідно до статті 27 цього Закону. Наявний в особи понаднормовий страховий стаж не може бути обмежений». Також варто розглянути можливість встановлення вищого відсотку збільшення пенсії за кожний повний рік страхового стажу понад 35 років чоловікам і 30 років жінкам. Наприклад, рахувати понаднормовий стаж із коефіцієнтом збільшення в 2 рази. Такий підхід допоможе усунути диспропорцію між значенням заробітної плати та тривалістю страхового стажу при обчисленні розміру пенсії.

З 1 січня 2018 р. у Законі № 1058-IV міститься положення, згідно з яким для осіб, які досягли віку 65 років, мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу встановлюється в розмірі 40 відсотків мінімальної заробітної плати, визначеної законом про Державний бюджет України на відповідний рік, але не менше прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом. Слід зазначити, що ця норма була введена Законом № 2148-VIII на виконання взятих на себе Україною зобов'язань у зв'язку з ратифікацією Конвенції МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» [10].

Згідно з Додатком до Розділу IX «Періодичні виплати типовому бенефіціарію» Конвенції мінімальний розмір пенсійної виплати особам, які досягли 65 років, не може бути меншим, ніж 40 % заробітної плати. Звертаємо увагу, що в Конвенції не йдеться про мінімальну заробітну плату, але в Закон №1058-IV було введено саме таке положення.

Вбачається, що в даній ситуації з метою реальної імплементації норм Конвенції в національне законодавство в частині встановлення нижньої межі розміру пенсійної виплати зазначеній категорії осіб слід було застосувати такий підхід, котрий законодавець використав в абзаці третьому статті 28 Закону №1058-IV, якою визначено, що пенсії особам, на яких поширюється дія Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці», та працівникам, зайнятим повний робочий день під землею обслуговуванням

зазначених осіб, за наявності спеціального стажу пенсія призначається у розмірі 80 відсотків заробітної плати (доходу) застрахованої особи, визначеної відповідно до статті 40 цього Закону, з якої обчислюється пенсія. Тобто 40 % слід вираховувати не від мінімальної заробітної плати, а заробітної плати (доходу) пенсіонера, з якого обчислюється розмір пенсії. Такий підхід однозначно б відповідав змісту та меті відповідного положення в Конвенції.

Законом №1058-IV також передбачено підвищення до розміру пенсії за віком у разі відстрочення виходу на пенсію. Особі, яка набула право на пенсію за віком відповідно до цього Закону, але після досягнення пенсійного віку виявила бажання працювати і одержувати пенсію з більш пізнього віку, пенсія за віком призначається з підвищенням розміру пенсії на 0,5% – за кожний повний місяць страхового стажу, починаючи з місяця, наступного за місяцем досягнення пенсійного віку у разі відстрочення виходу на пенсію на строк до 60 місяців, та на 0,75% – за кожний повний місяць страхового стажу, починаючи з місяця, наступного за місяцем досягнення пенсійного віку в разі відстрочення виходу на пенсію на строк понад 60 місяців. Тобто якщо особа вийде на пенсію на 5 років пізніше, ніж у неї виникло таке право, то розмір її пенсії збільшиться на 30 %. Наразі відсутня статистика щодо того, скільки пенсіонерів скористалися цією нормою, проте звичайний математичний розрахунок свідчить про те, що пенсіонеру не вигідно відтерміновувати свій вихід на пенсію. Наприклад, якби особа вийшла на пенсію в 60 років, розмір пенсії становив би 5000 гривень. За умови відстрочення виходу на пенсію на 5 років, розмір пенсії збільшиться на 30 % та становитиме 6500 грн. За 5 років пенсіонер при розмірі пенсії 5000 грн одержав би 300000 грн (5000 грн x 12 x 5). Якщо він погоджується на більш пізній вихід на пенсію в 65 років, то збільшення пенсії на 30 % компенсує недоотриману суму в розмірі 300000 грн лише через 16,6 року (300000 / 1500 грн). Дані розрахунки проведені без урахування збільшення пенсії при проведенні щорічної індексації, що може навіть збільшити період «окупності» більш пізнього виходу на пенсію.

Відповідно до Закону №1058-IV пенсія по інвалідності залежно від групи інвалідності призначається в таких розмірах: особам з інвалідністю I групи – 100 відсотків пенсії за віком; особам з інвалідністю II групи – 90 відсотків пенсії за віком; особам з інвалід-

ністю III групи – 50 відсотків пенсії за віком, обчисленої відповідно до статей 27 і 28 цього Закону. Пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається в розмірі: на одного непрацездатного члена сім'ї – 50 відсотків пенсії за віком померлого годувальника; на двох та більше непрацездатних членів сім'ї – 100 відсотків пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частками.

Нині в Україні є соціальний запит на приведення норм законодавства, що регулює обчислення розміру пенсії, до європейських стандартів, адже навіть без соціальних досліджень та опитувань очевидно, що більшість пенсіонерів не задоволені розміром своєї пенсії. Формула, відповідно до якої визначається розмір пенсії солідарної системи державного пенсійного страхування, є недосконалою, особливо в частині врахування страхового стажу. Це призводить до ситуацій, за яких пенсіонеру навіть із дуже тривалим стажем, але з низькими офіційними доходами, органи Пенсійного фонду України досить часто призначають пенсію, розмір якої близький до мінімального – такого ж, який призначається особам з мінімальним стажем. Складеться ситуація, що ті особи, які працювали не менше 35 років, з їх доходів сплачувалися соціальні внески, і ті, що взагалі не працювали або працювали нелегально, нічого не сплачуючи, – отримують однакові за розміром пенсії. Ми вбачаємо саме в цьому один з основних аспектів, який потребує відповідних змін у правому регулюванні.

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, доходимо висновку, що чинна формула обчислення розміру пенсії у солідарній пенсійній системі України має суттєві недоліки, що не завжди забезпечує справедливе та адекватне пенсійне забезпечення для всіх категорій громадян. Встановлення пенсій на рівні 40% від середньої заробітної плати не відповідає реальним потребам пенсіонерів та не забезпечує їм достатнього рівня життя.

На основі проведеного аналізу та дослідження пропонуємо наступні рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання визначення розміру пенсій у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні.

1. Підвищити «цінність» (значення) понаднормового стажу в розмірі пенсії. Для цього з абзацу другого частини першої статті 28 Закону №1058-IV потрібно виключити наступний текст: «але

не більш як на 1 відсоток мінімального розміру пенсії за віком, передбаченого абзацом першим цієї частини» та викласти його в наступній редакції: «За кожний повний рік страхового стажу понад 35 років чоловікам і 30 років жінкам пенсія за віком збільшується на 1 відсоток розміру пенсії, обчисленої відповідно до статті 27 цього Закону. Наявний в особи понаднормовий страховий стаж не може бути обмежений». Також у даному контексті варто розглянути можливість встановлення вищого відсотка збільшення пенсії за кожний повний рік страхового стажу понад 35 років чоловікам і 30 років жінкам.

2. Збільшити «питому вагу» страхового стажу в розмірі пенсії, що дозволить забезпечити диференціацію розміру мінімальної пенсійної виплати залежно від страхового стажу. Цього можна досягнути шляхом повернення величини оцінки одного року страхового стажу в розмірі 1,35, як це було закріплено в абзаці п'ятому частини першої статті 25 Закону №1058-IV в редакції, яка діяла до 1.10.2017. Як компромісний варіант можна розглянути встановлення величини оцінки одного року страхового стажу на рівні величини 1,35 не за весь період такого стажу, а за понаднормові роки.

Запровадження запропонованих змін у законодавстві підвищить ефективність та справедливність державного пенсійного забезпечення в Україні, сприятиме забезпеченню гідного рівня життя для пенсіонерів та зміцненню соціальної стабільності в країні.

1. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 5.11.1991 № 1788-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>. 2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>. 3. Булигіна А. В., Загорська Д. М. Пенсійний фонд України та вдосконалення пенсійного забезпечення. *Бізнес Інформ*. 2020. №7. С. 160–165. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-7-160-165>. 4. Минюк О. Ю., Минюк Д. І. Пенсійна реформа в Україні: реалії та вимоги сьогодення. *Повітряне і космічне право. Юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 103–109. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2481/1/2315_IR.pdf. 5. Демченко К. І. Проблеми сучасного пенсійного забезпечення України та шляхи їх вирішення. *Актуальні наукові дослідження у сучасному світі*. 2017. Вип. 12. С. 80–85. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/365436.pdf>. 6. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 8.07.2011 № 3668-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text>. 7. Про внесення

змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення пенсій: Закон України від 3.10.2017 № 2148-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19#Text>. **8.** Середній розмір призначеної пенсійної виплати та питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 1.04.2024. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2164518-serednij-rozmir-pryznachenoyi-pensijnoyi-vyplaty-ta-pytoma-vaga-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenih-misyachnyh-pensij-u-zagalnij-yih-chyselnosti-stanom-na-01-04-2024/>. **9.** Показник середньої заробітної плати за 2023 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2158510-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2023-rik/>. **10.** Про мінімальні норми соціального забезпечення № 102: Конвенція Міжнародної організації праці, ухвалена на 35-й сесії Генеральної конференції Міжнародної організації праці 28 червня 1952 року в м. Женеві. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text

References

1. Pro pensiine zabezpechennia: Zakon Ukrainy vid 5.11.1991 № 1788-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>.
2. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 9.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>.
3. Bulyhina A. V., Zahorska D. M. Pensiinyi fond Ukrainy ta vdoskonalennia pensiinoho zabezpechennia. *Biznes Inform.* 2020. № 7. С. 160–165. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-7-160-165>.
4. Myniuk O. Yu., Myniuk D. I. Pensiina reforma v Ukraini: realii ta vymohy sohodennia. Povitriane i kosmichne pravo. *Yurydychnyi visnyk.* 2017. № 1. С. 103–109. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2481/1/2315_IR.pdf.
5. Demchenko K. I. Problemy suchasnoho pensiinoho zabezpechennia Ukrainy ta shliakhy yikh vyrishennia. *Aktualni naukovi doslidzhennia u suchasnomu sviti.* 2017. Vyp. 12. С. 80–85. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/365436.pdf>.
6. Pro zakhody shchodo zakonodavchoho zabezpechennia reformuvannia pensiinoi systemy: Zakon Ukrainy vid 8.07.2011 № 3668-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text>.
7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv shchodo pidvyshchennia pensiy: Zakon Ukrainy vid 3.10.2017 № 2148-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19#Text>.
8. Serednii rozmir pryznachenoi pensiinoi vyplaty ta pytoma vaha pensioneriv za rozmiramy pryznachenikh misiachnykh pensii u zahalnij yikh chyselnosti stanom na 1.04.2024. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2164518-serednij-rozmir-pryznachenoyi-pensijnoyi-vyplaty-ta-pytoma-vaga-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenih-misyachnyh-pensij-u-zagalnij-yih-chyselnosti-stanom-na-01-04-2024/>.
9. Pokaznyk serednoi zarobitnoi platy za 2023 rik. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2158510-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2023-rik/>.
10. Pro minimalni normy sotsialnoho

zabezpechennia № 102: Konventsiiia Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi, ukhvalena na 35-y sesii Heneralnoi konferentsii Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi 28 chervnia 1952 roku v m. Zhenevi: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text

Khomych Ivan. Legal aspects of calculation of the pension in the solidarity system of mandatory state pension insurance in Ukraine

The article researches the legal aspects and the mechanism of calculation of the pension amount in the solidarity system of mandatory state pension insurance as the basis of pension provision in Ukraine.

The key legislative acts regulating this area are analyzed in detail, in particular the Law of Ukraine “On Mandatory State Pension Insurance” dated July 9, 2003 No. 1058-IV. It is noted that the basic amount of the pension is affected by the following indicators: the coefficient of insurance experience, the coefficient of wages (income) and the average wage (income) in Ukraine, from which insurance premiums were paid, for the three calendar years preceding the year of applying for a pension.

The practical aspects of the application of the relevant norms of the Law, which regulate the calculation of the amount of the pension, including the disability pension and the survivor’s pension, were studied. Particular attention is paid to the problems and challenges faced by the system, in particular, the issues of fairness and adequacy of pension payments.

Possible ways to improve legal regulation are proposed, which will contribute to increasing the adequacy and fairness of the formula for calculation the amount of the pension. In particular, it is proposed to return the assessment value of one year of insurance experience in the amount of 1.35 and to increase the basic amount of the pension by 1% for each year of overtime experience. These measures will contribute to increasing the efficiency and fairness of state pension provision in Ukraine, ensuring a decent standard of living for pensioners and strengthening social stability in the country.

Key words: pension provision, mandatory state pension insurance, pension, pension recalculation, average wage index, social security, pension amount, qualifying period.